

ПОВОДОМ ДЕШИФРОВАЊА КРИТСКО-МИКЕНСКИХ НАТПИСА

Откако је, пре више од пола столећа, енглески археолог, А. Evans, открио архив линеарног В писма у Кносу, па све до пре неколико година, дешифровање критског писма претстављало је главну загонетку егејске археологије. Материјал који је требало дешифровати увећавао се све новијим открићима, најпре у Хагија-Тријади, од стране италијанских археолога, а затим у Пилу 1939 г. и Микени 1952 г., од стране америчких и енглеских (Blegen и Wace). У том првом периоду, до 1943 г. на дешифровању није много учињено, зато што се проналазач, А. Evans оријентисао на испитивање нове културе коју је открио и зато што није било издања која би омогућила истраживање критске писмености. Ипак су публиковани неки од натписа, извршено је каталогизирање знакова и, што је било од нарочите важности, одређена су значења неким идеограмима. Свакако треба потсетити да је већ Evans идентификовао неколико знакова критског писма са знацима кипарског силабара. Међутим, први озбиљнији покушај дешифровања учинили су шведски научници, најпре Joh. Sundwall (*Altkretische Urkundenstudien*), а затим А. Persson (*Schrift und Sprache in alt Kreta* 1930). Он је покушао да прочита неколико натписа, које је, на основу тада познатих чињеница, сматрао најстаријим споменицима хеленског језика. Оцену његових резултата, који су далеко од тога да буду незнатни, дао је већ следеће године његов земљак В. Collinder (*Die altkretische „Kephiti“-Sprache*). Том првом периоду припада још и покушај читања чешког асириолога, Б. Хрозног дат у Archivum Orientale Pragense (*Kretas und Vorgriechenlands Inschriften*, 1943). У другом периоду заслуга за издавање текстова припада Carratelli-у и Vennet-у, који су публиковали, дотада познате натписе (први из Хагија-Тријаде а други из Пила), и на тај начин створили нове могућности за истраживање критске писмености.

Детаљније проучавање хетског језика, дешифровање палајских натписа 1944, откриће двојезичких хијероглифских хетских и феничанских натписа 1947, и детаљно изучавање дохеленског супстрата у хеленском језику створили су ши-

року основу за разраду проблема минојске писмености. Годину дана пре но што су Ventris и Chadwick изложили прве резултате својих дешифровања у *Work Note*, а три године пре појаве чувеног *Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives* у JHSt, појавила се најпре књига *Le déchiffrement des inscriptions minoennes*, а затим обиман чланак *Историја егејског света II миленија пре н. е. у светлости дешифрованих натписа* у ВДИ (1950, 4) од В. Георгијева. У том свом раду бугарски научник стоји на гледишту да је дохеленски језик један нарочити индоевропски језик а минојски језик један од његових дијалеката. Карактер тих предхеленских говора, нарочито њихова фонетика као и многе појаве из културне историје предхеленских старинаца добро су нам познате из испитивања проф. Будимира. Отуда произилази да је несумњиво постојало индоевропско становиштво на простору између Италије и Анадола пре досељења хеленских Индоевропљана. Говори тих дохеленских Индоевропљана заузимају изузетан положај између индоевропских дијалеката. Они не припадају ни кентумској групи јер показују оштру разлику између веларних и палаталних гутурала, нити сатемској јер разликују веларне и лабиовеларне гутурале. Према мишљењу Георгијева, тај дохеленски језик припада групи егејско-малоазиских индоевропских говора којима припада и хијероглифски хетски, лувиски, клинасти хетски, палајски језик, а и етрурски с обзиром на порекло. Међутим, нарочиту пажњу заслужује Георгијевљев комбиновани метод одређивања фонетских вредности минојских знакова, преко кога су каснији испитивачи критско-микенске писмености ћутке прешли, мада је он помоћу свог метода одредио фонетску вредност за око 17 знакова и утврдио изванредан број правила критско-микенске ортографије (неписање консонаната v , ρ , ζ на крају речи, упрошћавање дифтонга, прелаз групе kt , pt и st у tt итд.). Пошавши путем на који је указао већ Evans и сматрајући да кипарски силабар претставља даљу фазу развитка критског слоговог писма, а да претходну карик у њихове везе са хијероглифима чини хијероглифска хетска азбука и помажући се притом добро познатим акрофонским принципом, Георгијев је открио услове под којима се фонетска вредност једног минојског знака има сматрати утврђеном. Значење слогова којима је одредио вредност Георгијев је нашао у хеленском језику. Међутим, већ је Evans (*Palace I IV 799*, v. Σπ. Μαρτινάτου, 'H ἀνάγνωσις τῆς κριτομυκηναϊκῆς γλώσσῆς ὑπὸ В. Hrozny) на кноском натпису 895 помажући се кипарским силабаром прочитао реч $ro-10$ и идентификовао је са грчким $\rho\omega\lambda\omega$ због идеограма коња, мада је сам сматрао да натписи писани линеарним В писмом претстављају „егејски“ језик.

Ventris и Chadwick покушали су другим чисто формалним начином да минојским знацима одреде фонетску вредност: њихово дешифровање заснива се на унутрашњој структури писма и текстова. Међутим, никако се не може прихватити оцена Furumark-ова да методолошка вредност Ventris-ова дешифровања лежи баш у томе што је потпуно независно од стварне фонетске вредности знакова и од везе с познатим језицима (*Aegäische Texte in griechischer Sprache*, Eranos LI, 1953, 111). Напротив, као што су 1950 г. под утицајем Sittig-ова гледишта, пошли од радне хипотезе да је језик критско-микенских таблица неиндоевропски — етрурски, тако су, пошто се тај покушај показао неуспешним, три године касније Ventris и Chadwick пошли од претпоставке да је у питању хеленски језик. Чак се може приметити да су каткада подешавали фонетску вредност знакова према хеленским речима; за то говори и појава дублета разних знакова за једну те исту фонетску вредност. Чињеница је, међутим, да је унутрашња анализа текста и „internal method“ одиграо важну улогу. Пошто су најпре знаци подељени на три групе: идеограме, знаке који се јављају у контексту и цифре, и пошто је на основу броја знакова и аналогија с кипарским силабаром закључено да је и критско-микенско писмо слоговно, и, најзад, пошто је утврђена фреквенца јављања појединих знакова (овде су морали бити узети у обзир и други језици), добијена је експериментална таблица знакова (the syllabic grid) на којој су по апсциси били поређани знаци за које се претпостављало да садрже исти консонант а по ординати знаци с истим вокалом. Стварно дешифровање извршили су Ventris и Chadwick тек онда када су тим слоговима, прочитаним помоћу експерименталне таблице, стали тражити еквиваленте у хеленским речима. „The problem of decipherment, каже Вентрис, is in this way reduced to the correct distribution of five vowels and twelve consonants to the columns of the grid; and since a proposed reading of only two or three words may, by a „chain-reaction“, predetermine rigid values for almost the entire syllabary, a very severe discipline is imposed on the earliest stages of a decipherment“ (о. с. 88). Тада се појавио из мрака један нови дијалекат чији положај међу досада познатим хеленским дијалектима треба тек одредити. (Покушај да изврши распоред хеленских дијалеката са новог гледишта начинио је E. Risch, *Die Gliederung der griechischen Dialekte in neuer Sicht*, Mus. Helv. 12, 1955, 2). То у многоструку отежава чињеница, што је, како то већина стручњака (Ventris, Furumark, Chantraine, Lejeune) сматра, тај тазовани ахајски дијалекат писан азбуком која није одговарала његову фонетском систему, јер је била створена за језик битно различит од хеленског, и која је де-

лимитно или нимало њему прилагођена. Тиме се обично тумаче не незнатни изузетци, већ бројна отступања и несавршености у ортографији.

Али ако су натписи из Хагија-Тријаде, писани линеарним А писмом, такође хеленски, како то мисли Георгијев (*Lexique des inscriptions créto-mycéniennes*), који је приличан број знакова линеарног А писма по фонетској вредности идентификовао са знацима линеарног В писма и успео, изгледа, да прочита пар десетина речи, углавном личних и географских имена (на пр. *a-ke-da-mu* = 'Αγέδαμος; атички 'Ηγέδημος, *o-pa-ja* = 'Ορφαίη, *o-ro* = ὄλωσ, ὄλον¹), *po-to* = πόντωσ, атички πάντωσ²), онда то значи, да је граница писмености хеленске померена још за три века унатраг. Истовремено то значи да се погрешке и неконсеквентности не могу тумачити као досада.

Основно правило сваког слоговног писма, па према томе и критско-микенског, да сваки поједини знак може да претставља само један вокал или један консонант + вокал, нарушено је појавом знакова за групу *pte* (у кипарском силабару *pe-te* односно *po-te*, на пр. *po-to-li-se* = πτόλις), *kwe* (ту фонетску вредност одредио је Lejeune, *Essais de philologie mycénienne*, Rev. d. Phil. II, 1955, стр. 148) и *nwa*.

Појаву, да два или три знака имају исту гласовну вредност, исто тако је тешко објаснити (такви су знаци прилично чести: *pa₂*, *nu₂*, *ra₂*, *qa₂*, *ro₂*, *zo₂* итд.) поготово ако се узме у обзир да од 88 знакова колико их све у свему има, за 15 знакова још није одређена гласовна вредност.

Ако реч почиње групом консонаната онда први консонант добија уза се вокал следећег слога. Отступања од овог правила врло су бројна: на пр. *a-to-re-u* = 'Ατρεύς, *a-ka-re-u* = Αγρεύς, *di-ri-mi-jo* = Δρυμίω, итд.

Правило по коме се консонанти λ, ρ, ν, ρ, ζ не пишу (како мисли Ventris), или (како мисли Георгијев) не изговарају на крају речи и пред другим консонантом (ово не важи за назал пред назалом) показује такође отступања као: *ko-ri-ja-do-no* = χορίανδρος (на страну што се у тој речи ρ после δ не пише иако у микенској ортографији нема правила ни праксе изостављања ρ после консонанта, уп. *do-ro-me-u* = Δρορεύς итд.), затим *a-ro-mo-te-me-na* = *άρμοστρένα, даље *ai-ka-sa-ma* = *αίχημα, ат. αἰχή, *de-so-mo de-ri-ós*, *ko-sa-ma-to* = κοσμήτωρ; како су овакви примери многобројни, могло

1) Притом треба напоменути да је већ Persson прочитао реч *u-lo* која, на критским листама инвентара стоји испред коначне суме, па ју је према томе интерпретирао хеленским ὄλος и превео као „Summe, in allem“.

2) Што се речи *po-to* тиче, није вероватно да је читање добро, јер се на кносским таблицама реч јавља као *pa-sa* = πασσα.

би се формулисати правило да се *o* пише односно изговара испред *p* али то не допуштају примери као *ka-ra-ma-to* = κλαράτων, *a-me-po* = "Άμενος и др. Правило, по коме се *p* испред *v* ипак пише, мада је и то отступање од главног правила, никако се не може сматрати сигурно утврђеним због примера као: *a-po-go-ta* = ἀποβώτης итд. О овим неконсеквентностима у ортографији могло би се још много говорити.

Питање дигаме у језику и писму минојских Ахајаца такође је врло сложено. По правилу које је поставио Ventris, дигама се не пише на почетку речи испред консонанта, иначе се увек пише. Да прво правило није тачно и да је формулисано *ad hoc* види се из примера као *ri-jo* = Φρίων, али *wi-ri-ne-o* = *Φρινεος, *wi-ri-ne-jo* = *Φρινειος, *wi-ri-za* = *Φρίζα ат. ρίζα итд. Што се другог правила тиче, тј. да се дигама иначе пише, Chantraine (*Le déchiffrement de l'écriture linéaire B*, Rev. d. Phil. fasc. I, 1955, 22) је приметио да је нема тамо, где бисмо је иначе по етимологији очекивали. То се види из примера *o-ro-me-po* = ὀρόμενος, *o-po* = ὄνος, *e-ne-ka* = ἐνεκα (Chantraine ту помишља на 3. л. пл. аор. од основе ἐνευκ- и каже да се у том контексту може очекивати и неки акуз. ср. р.; у том случају близу је памети придев ἐνεργός, који би донекле одговарао контексту). Међутим, како се поред графије *o-po* јавља и *wo-po* = ὠνος и *wo-ne-we* = дат. синг. од *ὠνεός, јасно је да у писању дигаме постоји колебање. Према томе би се и реч *e-ko* могла интерпретирати као ἔργον а не као ἔγχοc односно ἔχων. Чини се, међутим, сасвим невероватна интерпретација коју даје Георгијев за реч *a-ja-me-na* тј. да је једнака ἀμένα не само стога што глагол ἀάω етимолошки садржи дигаму (тј. ἀάω < ἀάω) већ и стога што би било врло тешко разумети контекст при таквој интерпретацији. На натпису стоји дословно: (i)qi-ja e-re-pa-te-jo o-ro-go-ke-ra-ja-pi o-pi-i-ja-pi ko-ki-da o-pa АМАΕΑ 3 a-ja-me-na e-re-pa-te a-ra-ro-to-te-me-na a-ra-ru-ja (K 0403) = ἰκίαι, ἐλεφαντεῖα, ὀπίκωφ, κεραίαφι ὀπίκωφι (?), κολχιδας (?), ὄρας (?), ἀμενεῖαι ἐλεφάντει, ἀραροστημενεῖαι, ἀραρούαι. Пада у очи да многи хеленски облици којима треба интерпретирати кретске нису засведочени, поред многих стоји знак питања. Што се тиче речи *a-ja-me-na*, Георгијев примећује, додуше, да би то могао бити и парт. мед. презента од неког хеленскога глагола који би одговарао лујском глаголу *aja-* „радити“ и то би значење доиста одговарало контексту (*a-ja-me-na e-re-pa-te* би према томе значило „начињена (кола) од слонове кости“). Тешкоћа је, међутим, у томе што такав глагол у хеленском језику не постоји.

И писање сонанта није сасвим јасно ни на почетку, ни на крају речи ни као другог дела дифтонга *ei*; то се види из примера као: *jo-a-mi-ni-so-te* = ὡς Ἀμνιδόνδε насупрот *o* =

ώς, ὄς, ὄ, οἶ. На крају речи ? се пише у дат. пл. *do-e-ro-i*, док га у дат. синг. нема *e-re-pa-te* као ни у ном. пл. *do-e-ro* итд.

Посебно питање претставља третирање лабиовелара. Не може се прихватити тврђење Ventris-а, Георгијева и осталих да су лабиовелари у ахајском дијалекту сачувани као такви. Примери као *i-ḡo* = ἴπλος, *i-ḡo-ka-ra* = Ἴπλοχάρης одн. Ἴπλοχλῆς и *i-ḡo-ta* = ἰπλότης насупрот примерима као *i-pe-ra-ta* = ἰππλάτης, *qa = pa*, *ke = ke*, *ko-a* = ζῶά од ζῶός, *te-re-ta* = τηρήτης недвосмислено доказују да лабиовелари нису остали неизмењени у свим положајима а примери као *zo-a* = ζῶά и *zo-si te-o-i* = ζῶσι θεοῖς показују, да је замена групе *gwj* сибилантом већ тада извршена и да према томе ахајски дијалекат иде заједно с неајолском групом односно јужним хеленским говорима. Реч (*h*)*i-ḡo* = ἴπλος интересантна је и стога што се већина стручњака етимолога слаже у томе, да је, због промене *e/i* (на ту исту промену у језику и писму минојских Ахајаца указао је Lejeune, *o. c.* 151), треба приписати илирским индоевропљанима. У том случају морало би се поставити питање: откуда појава илирских елемената на Криту пре XIV и XV в. ст. е.? Исто тако појава речи *do-e-ro* односно *do-e-ra* = δούλος, δούλη, ако је поуздано утврђена значи да већ тада морамо рачунати са страним елементима будући да се та реч сматра медитеранском (в. Chantraine у Bailly-еву Речнику *s. v.*) или лидиском (в. Hofmann, *Etym. W-buch d. griech. s. v.*).

Има још много других питања, која се морају поставити у вези са дешифровањем критско-микенских натписа. Пре свега питање члана. Георгијев покушава да објасни отсуство члана сматрајући га особеношћу атичкога дијалекта. Да је, насупрот томе, појава члана општехеленско говорило би Meillet-ово тумачење ζεύγος од *tod ieugos* у *sandhi* положају.

Београд.

Љиљана Станојевић.

ZUSAMMENFASSUNG

Ljiljana Stanojević: ZUR ENTZIFFERUNG DER KRETISCH-MYKENISCHEN INSCRIFTEN

Die Entzifferung des kretisch-mykenischen Linears B ist noch immer nicht als vollkommen geglückt einzuschätzen. Es sind noch viele Ungenauigkeiten und Dunkelheiten geblieben. Die Verfasserin bestrebt sich, die Fehler und Unkonsequenzen, besonders in der Orthographie, deren Regel noch nicht festgestellt worden sind, und die Unrichtigkeiten in der Interpretation zu zeigen. Die Unvollkommenheiten der Orthographie sind eben deshalb schwer erklärbar, weil Georgiev (*Lexique d. inscr. créto-mycéniennes*) bekanntlich auch die Inschriften aus Hagia-Triada, die im Linear A Schrift geschrieben sind, als griechische gedeutet hat, und auf diese Weise die Grenze des griechischen Schreibens noch drei Jahrhunderte früher zurückgeschoben hat. Was der Phonetik der minoischen Achäer betrifft, hebt die Verfasserin auf, daß gewisse Schwankungen im Schreiben des Zeichens für F bemerkbar sind, was wohl die Möglichkeit gibt, das Wort *e-ko* als ἔργον (und nicht als ἔγχοσ, ἔχων) zu lesen, denn es würde ja befremdlich sein, daß das Wort ἔργον nur in compositis, nie aber als simplex bezeugt ist.

Ein besonderes Problem stellen die Labiovelaren dar (*ko-a* = ζωά, *qa* = πα, *te-re-ta* = τρηταις gegenüber *qe-to-ro* = ττρο usw.), und die Vertretung der Gruppe *gwj* durch einen Siblant ermöglicht uns (nebst anderen Indizien), den achaischen Dialekt der südlichen, nichtäolischen Gruppe der griechischen Dialekte anzunähern. Die Worte *i-qa* = ιππος (wegen der Veränderung *e/i*) und *do-e-ro* zeigen deutlich, daß wir auch in dieser Frühzeit mit ungriechischen, aber indoeuropäischen Elemente im griechischen Wortschatz rechnen müssen. Die Beispiele *o-wi-de* = ὄφις bezeugen, daß dem achaischen Dialekt der Augment unbekannt ist. Der achaische Dialekt kennt ebenso kein Artikel, obgleich man dessen Gebrauch als allgemein griechisch ansehen muß (wegen ζῆγος < τοδ ἰεγος).

Schließlich muß als besondere Eigentümlichkeit dieser Orthographie die Tatsache betont werden: σ bleibt in der Regel unbezeichnet, das auch für das Wortende gilt (*ko-ri-ja-do-no* = κοριανδρος, *de-so-mo-deσμος*). Auf der einen Seite geht aus dem letzten Beispiel hervor, daß die Gruppe σπ genau dargestellt wird, aber auf der anderen Seite haben wir die Schreibungen *ka-ra-ma-to* = κλασμάτων und *a-me-no* = ἄσμενος. Die Menge solcher Unstimmigkeiten ist ziemlich bedeutend, so daß man die Frage aufstellen muß: sind dafür die Achäer oder die Entzifferer zur Verantwortung zu ziehen? Diese Frage muß aufgestellt werden, da die Achäer in historischer Zeit das Zeichen für den stimmlosen Zischlaut richtig handhaben.